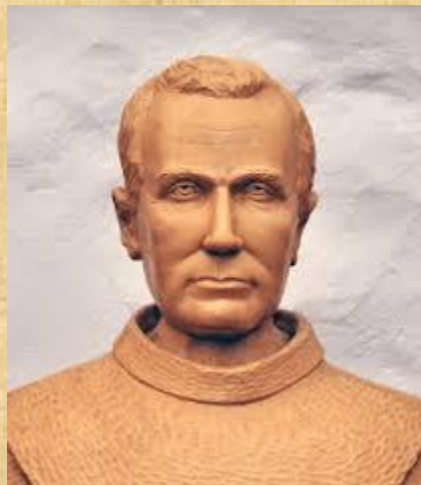

Liaudies gydytojui, botanikui, farmacininkui
Jurgiui Ambraziejui Pabrėžai - 250

Paroda

2021 - ieji Lietuvoje paskelbti pranciškono, kunigo, botaniko, liaudies gydytojo, vieno iškiliausių XIX a. švietėjų Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos metais.

Parodoje, skirtoje J. A. Pabrėžai, pristatomi šios įvairiaplanės asmenybės darbai botanikos ir medicinos srityje.

J. A. Pabrėžos gausus rašytinis palikimas, tačiau beveik visi jo raštai taip ir liko rankraščiuose.

Parodoje panaudoti bibliotekose saugomi spausdinti leidiniai ir rankraščiai, portalo epaveldas.lt kolekcija ir laisvos prieigos šaltiniai internete.

Nėra žinių, kad būtų išlikusi bent viena J. A. Pabrėžos nuotrauka.

Kretingos muziejuje saugomas biustas, kurį apie 1939 m. pagal žmonių pasakojimus sukūrė tautodailininkas Petras Kalenda.

Parodą parengė Janina Valančiūtė
Lietuvos medicinos biblioteka

Biografijos faktai

Jurgis Pabrėža gimė 1771 m. sausio 15 d. Večiuose, Skuodo rajone.

Augo septynių vaikų šeimoje. Tėvas buvo ūkininkas, laisvas nuo baudžiavos.

Mokyklą baigė Kretingoje.

Daugelyje šaltinių nurodoma, kad 1791 - 1794 metais Vilniaus universitete (tada – LDK vyriausioji mokykla) jis mokėsi istorijos, medicinos, botanikos, chemijos, teisės ir teologijos.

J. A. Pabrėža minėjo universiteto profesoriaus gydytojo Ferdinando Špicnagelio botanikos paskaitas, kurios nulėmė jo pasirinkimą ir aistrą botanikos mokslui.

Išmoko lotynų, graikų, lenkų, vokiečių, rusų ir baltarusių kalbas. Tačiau jam nelemta buvo baigti studijas universitete.

J. Pabrėža dalyvavo Tado Kosciuškos vadovaujamame sukilime, po kurio į Vilnių nebegrįžo.

1794 m. įstojo į kunigų seminariją Varniuose.

1796 m. įšventintas kunigu, nes prieš tai jau buvo studijavęs teisę, teologiją ir Šventą Raštą.

Du dešimtmečius po keletą metų kunigavo Šiluvoje, Raudėnuose, Tveruose, Plungėje, ilgiau – Kartenoje.

1816 m. įstojo į pranciškonų vienuolyną, o 1817 m. priėmė įžadus.

Kretingos vienuolyne jis praleido paskutinius 33 savo gyvenimo metus. Buvo paskirtas Kretingos pranciškonų mokyklos mokytoju ir kapelionu. Mokė lotynų kalbos. Gamtos mokslus su dideliu entuziazmu dėstė ne tik klasėje, bet ir gamtoje.

Vienuolyno kiemelyje Pabrėža buvo įkūręs įvairių gėlių ir naudingų augalų sodelį. Sėklų gaudavo iš Vilniaus universiteto botanikos sodo. Broliai pranciškonai sodelį išsaugojo net iki 1963 metų.

Daug keliavo po apylinkes, rinko istorinę, etnografinę medžiagą, botanikos eksponatus.

VAIŽGANTO RAŠTAI

XI

*Tam.
Kursokai Lo-
takšui
Tas, kurs 7 ciso-
Tuma s.
1929. III-31.*

Anot Juozo Tumo-Vaižganto, jis mokėjo savo žinias perduoti ir gamtos mokslo meilę įkvėpti, apžiūrinėdavo kiekvieną augalėlį, pradedant nuo šimtamečio medžio iki smulkiausio kirmino.

5. Studento Jurgio (vėliau T. Ambraziejaus) Pabrėžos tapytas paveikslas.

Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771 – 1849) / Viktoras Gidžiūnas.-Roma ; Vilnius : Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1994, įklij.

Pabrėža nupiešė ir iš augalų suklijavo Dievo Apvaizdos paveikslą. Tapė namuose pasigamintais dažais. Rinko žinias apie dažus, jų sudėtį ir mokė žmones gamtiniais dažais dažyti namų apyvokos daiktus, piešti ir net tapyti.

Žemaičių gydytojas

Vilniaus universitete gavęs teorinius pagrindus, bet studijų nebaigęs J. Pabrėža sugrįžęs į Žemaitiją savarankiškai studijavo mediciną ir gamtos mokslus.

Pradėjęs kunigauti Kretingoje J. A. Pabrėža greitai pagarsėjo kaip gydytojas. Savo pamoksluose ir lankydamas ligonius duodavo jiems patarimų bei suteikdavo pagalbą.

Pasak Juozo Tumo-Vaižganto, nors Pabrėža turėjo gerą spintą vaistų, tačiau gydydavo kone vienomis žolelėmis. Jo celė ir visas koridorius kvepėjo žolelėmis.

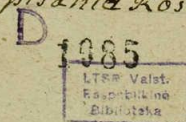
Vaistus daugiausia gamindavo iš surinktų žolelių. Taip pat naudojo ir mineralus, sierą, salietrą, bei tolimųjų kraštų augalus, tarp kurių paminėtas ženšenis. Juos pirkdavo vaistinėse.

Žmonės nuolat kreipėsi į jį pagalbos. Už gydymą niekada neimdavo atlyginimo, nesiūlė brangių vaistų.

Skutki Lekarskie R52980.
 NIEKTÓRYCH ROSLIN
 i
 Sposób używania
 Tychże Roslin w różnych Chorobach.
 wyjęte
 z Dziela Symona Syreniusza Doktor. Med. Krak.
 przez
 Xiedza Sierzego Fabreza Altagysty Korciańskiego.
 Roku 1814. —
 w Korcianach.

Tom II.
 Ten Tom jest dopełnieniem Tomu pierwszego
 Opisania Roslin przez Ignacego Hryniewicza
 napisanego.

Apie savo medicininę praktiką jis rašė Vilniaus universiteto profesoriui Johanui Fridrichui Volfgangui: „*Tapęs pasauliniu kunigu ir eidamas šias savo luomo pareigas, dažnai turėdavau lankyti įvairius ligonius, neturinčius jokios medicininės pagalbos, o jų kančios labai mane jaudindavo, tad norėjau nors šiek tiek padėti jiems gydytis. [...] Tačiau, kadangi neturėjau jokio šios specialybės vadovo, kuris būtų atskyręs vaistinius augalus nuo nevaistinių, buvau priverstas iš eilės rinkti ir determinuoti visus augalus, kuriuos tik pastebėjau pievoje, ir tai tik tam, kad pažinčiau ir atrinkčiau vaistinguosius. Teisybė, kai kurių augalų savybės mane dargi nudžiugino, bet kiek tai iš manęs pareikalavo triūso, gal tik tas supras, kas pats šioje srityje plūkėsi be jokio vadovo*“.

Jis įsigijo Avorko „Sisteminės - praktinės medicinos veikalą“, kuriame radęs daug jam nežinomų gydomųjų medžiagų iš augalų buvo priverstas atsisiųsti kun. Kliuko „Augalų žodyną“ ir S. Jundzilo „Augalų aprašymą“.

J. A. Pabrėža patarė gydyti atsargiai, rūpestingai. Kadangi ta pati liga turi daugelį savybių, tik tinkamai ištyrus ar gali viena ar kita vaistažolė naikinti ligos savybes, siūlė pradėti gydyti nurodytu augalu.

Kim. Pabrēzos

Promycek

Zwiastujący

TABLICE

Chorób

I.
Spis
Wyrazów Łacinskih
w tem Dietku
okreslonych.

Abscessus. A. Marta	1.
Abgemon.	386.
Abortus	2. 488.
Abolitio virium.	533.
Abstinencia	532.
Acida	2.
Acredo	2.
Acrimonia	2.
Accessio	2.
Achlys	2.
Achor	2.
Achroi.	3.
Acinclia	3.
Aeme	3.
Acor	4.
Acosmia	4.
Acrisia	4.
Aerochondon	471.
Aerochondum	5.
Aeros	5.
Acutus morbus.	5. 474.

Medicinos ir botanikos raštai

J. A. Pabrėža susikonspektavo 9 tomų „Bendrąjį medicininį chirurginį žodyną“ ir iš jo susidarė savo praktikai reikalingą rankraštinį vadovą.

Taip pat buvo susikonspektavęs Simono Sirenijaus „Žolyną“ ir jo pagrindu lenkų kalba parašė „Kai kurių augalų gydomosios savybės ir tų augalų panaudojimo būdai įvairių ligų atveju“.

Įžangoje kreipiasi į skaitytoją: „*Priimk, malonus skaitytojau, šį trumpą mano darbą, kuriame rasi paprasčiausius būdus, kaip reikia gelbėti neturtinguosius įvairių ligų atvejais paprastomis priemonėmis - beveik visiems pažįstamomis vaistažolėmis...*“

Darbą sudaro 246 smulkiai ranka rašyti puslapiai, kuriuose aprašyti 234 augalai. Pradžioje abėcėlės seka pateikiamas vaistingųjų augalų sąrašas lotynų, lenkų ir žemaičių kalbomis. Toliau - ligų sąrašas, vadinamas „Rejestru“. Abėcėlės seka išvardinta daugiau kaip 900 susirgimų, negalavimų, kosmetinių trūkumų. Pratarmėje pažymi, kad S. Sirenijaus augalų aprašymai yra pasenę, todėl augalus sugrupavo pagal naują Karlo Linėjaus sistemą.

Dar Kartenoje jis buvo išvertęs Peterburge išleistą knygelę „Kaip reik apseiti su ligoniais ten, kur nėra daktarų“. Ši knygelė nebuvo išspausdinta, kaip ir kiti jo darbai, liko rankraštyje.

Jis taip pat išvertė iš lenkų kalbos Danieliaus Branto farmakologijos vadovėliui prilygstantį didelį veikalą „Trumpa medikamentų specifikacija, tinkamomis informacijomis aprobuota, kuri su pasisekimu gali būti naudojama ne tik kasdien sveikatai palaikyti, bet ir kasdieniniame gyvenime“. Jame išvardinamos ligos ir nurodoma kokius vaistus vartoti.

Knygelėje „Namų vaistinė“ aprašomos dažniau pasitaikančios ligos, jų gydymo būdai ir pateikiami receptai kaip iš augalų namuose pasigaminti vaistus. Patariama kaip rinkti vaistažoles, kaip jas paruošti, kaip gaminti tinktūras, ekstraktus, aliejus ir kt. Tekstas iliustruotas paties autoriaus augalų brėžiniais. Kiekvieno skyriaus pradžioje pritaikoma kokia nors patarlė. Prie apie žadinančių apetitą vaistų - „Apetito neturi tie, kurie ilgai miega, dažnai čerką gurkšnoja, nuo darbelio bėga“.

Straipsnelyje „Apie sveikatą, kaip sveikam ilgai gyventi“ nurodomi receptai, duodami praktiški patarimai.

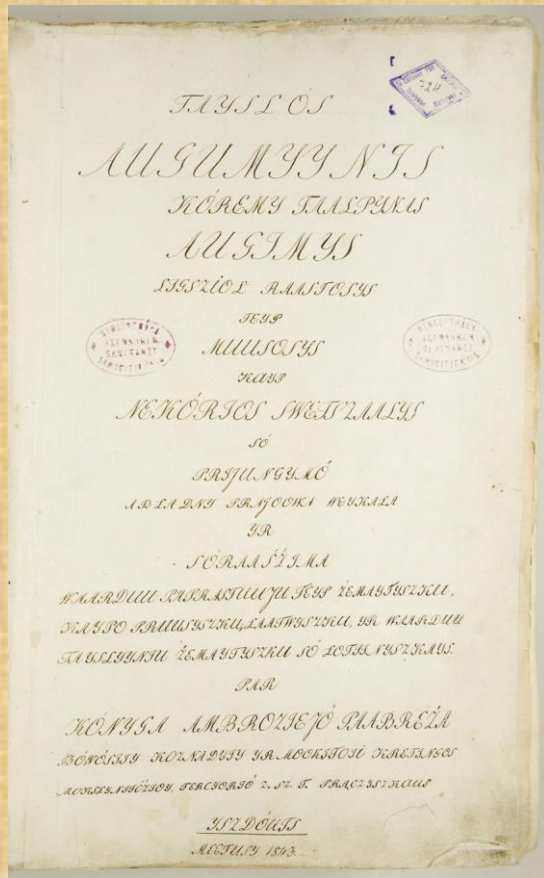
Dalis J. A. Pabrėžos raštų surinkta rankraštyje, pavadintame „Spindulėlis“.

Rankraščiuose „Apie slogas plaučių“, „Kaip yra taisomos vaistų medžiagos“, „Apie kaltūną“, „Apie šiltinę“, „Augalai, naudingi gydymui“, „Vaistai nuo geltonligės“, „Epilepsijos gydymas“ ir kituose rašoma, kaip atpažinti ligas, kaip slaugyti ligonius.

J. A. Pabrėža dalinosi žiniomis iš savo darbo praktikos.

Iš viso yra išlikę 17 J. A. Pabrėžos rankraščių medicininiiais klausimais, kuriuose aprašomos dažniau pasitaikančios ligos, jų simptomai, gydymas.

J. Pabrėža parengė apie 50 darbų botanikos tema.
Lotynų – lietuvių kalbų botanikos žodynas, augalų morfologijos lietuvių terminų žodynas.

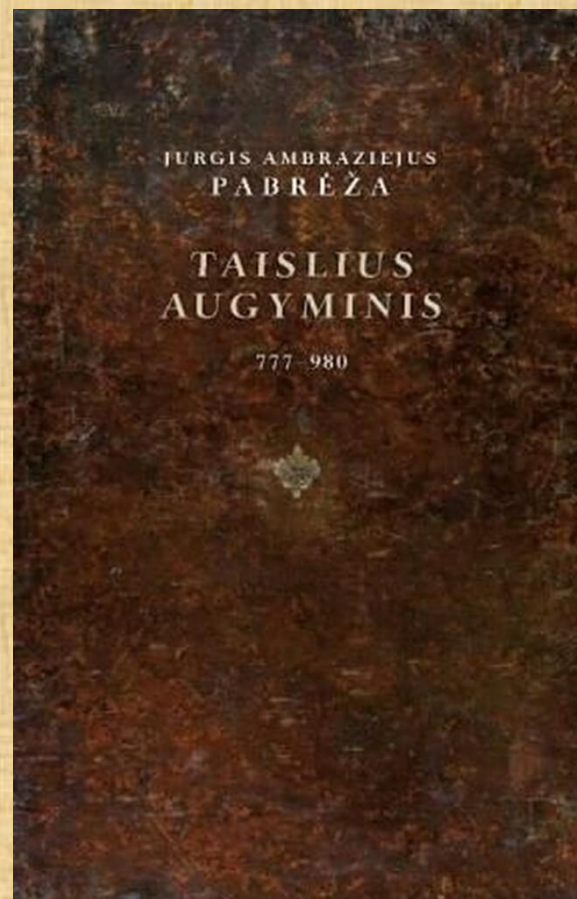

Didžiausias jo darbas – unikalus Žemaitijos augalų aprašymas „Taislius auguminis“ („Augalų sistema“), kuriame apibūdinti 643 augalai.

Jis remdamasis K. Linėjaus sistema pirmasis aprašė Žemaitijos augmeniją žemaičių kalba. Žodžius rašė taip kaip jie buvo tariaami žemaičių kasdieninėje kalboje.

Tai pirmasis mokslinis veikalas, kuriame vartojama žemaičių kalba.

Jo rankraštis įtrauktas į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ Lietuvos nacionalinį registrą, kaip nacionalinės reikšmės dokumentinio paveldo objektas.

JURGIS AMBRAZIEJUS
PABRĖŽA

TAISLIUS
AUGYMINIS

777-980

Woardaa truchynnee
Augminii stonadantia

1934

Jurgynilicisioo

Lemaitynnee

Lemaitynnee

Augminii stonadantia Lemaitynnee
Lemaitynnee Lemaitynnee
Lemaitynnee Lemaitynnee

Woardaa truchynnee Lemaitynnee
Lemaitynnee Lemaitynnee
Lemaitynnee Lemaitynnee

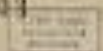
Per

Lemaitynnee Lemaitynnee
Lemaitynnee Lemaitynnee
Lemaitynnee Lemaitynnee

1934-1934

1934

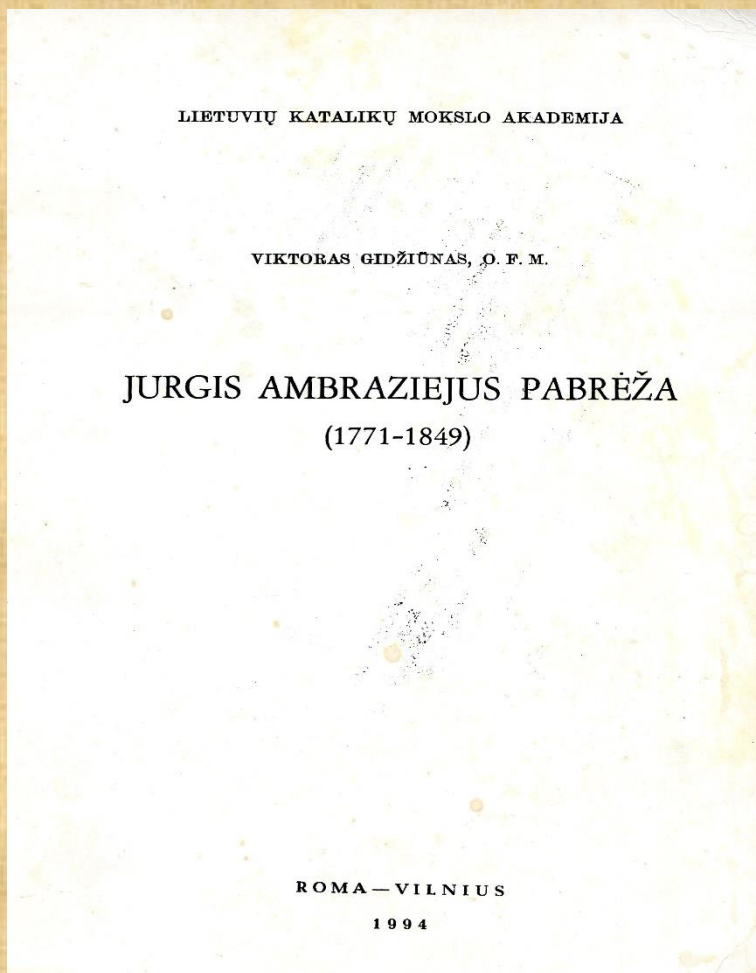
J. A. Pabrėžos rašytinį palikimą sudaro daugiau kaip 4 tūkst. puslapių rankraščių rašinių gamtos mokslų, medicinos klausimais ir žodynų. Iš jų 2588 puslapiai rašyti lietuvių kalba, o 1569 – lenkų ir lotynų kalbomis.

J. A. Pabrėža ne tik kalbėjo, bet ir mokė, pamokslus sakė, botanikos ir medicinos veikalus rašė kretingiškių žemaičių tarme.

Botanikos „Žolininke“ augalus, neturinčius žemaitiškų vardų, pavadino mitologiniais lietuvių dievų vardais. Kai kurie jo sukurti augalų pavadinimai išnyko, kiti vartojami iki šiol, pvz., *guboj*a ir *raganė*.

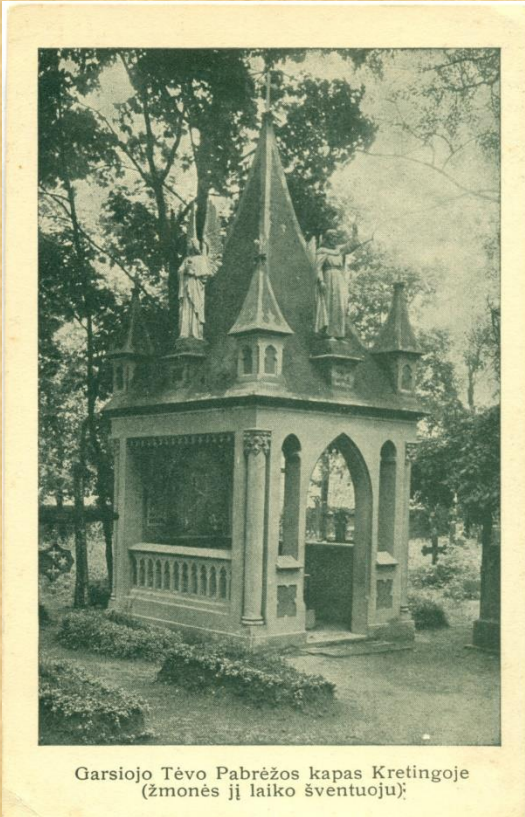
J. A. Pabrėža, rengdamas pirmąjį augalų sąvadą žemaičių kalba, iškėlė žemaičių kalbos sistemingos rašybos būtinybę.

Monografiją apie J. A. Pabrėžą parengė istorikas Viktoras Gidžiūnas.

„Pabrėžos darbai ir veikalai grąžina žmogų į gamtą, į jo gyvybę ir sveikatą saugančius aruodus. Kaip gydytojas ir patarėjas Pabrėža nesiūlo neprieinamų vaistų - jis tik kalba apie tas vaistingas priemones, kurios yra čia pat netoli namų - darže, paežerėje, pievoje ar lauke. Kiti Pabrėžos rankraščiai liudija, kad jis nors ir nebaigęs medicinos mokslų, turėjo platų medicininį išsilavinimą, kuriam įgyti labai daug pastangų padėjo. Jo gydytojo praktika reikalavo pastovaus darbo ir labai daug jėgų prisimenant, koks reiklus sau jis buvo ir kiek daug pareigų visą gyvenimą turėjo”, - rašė Viktoras Gidžiūnas.

J.A. Pabrėža Kretingos gyventojų iki šiol prisimenamas ir laikomas šventuoju.

J. A. Pabrėža mirė 1844 m. spalio 30 d.
Dar prieš karą prie kapo pastatyta koplytėlė ir pradėta rinkti medžiaga tėvo Ambraziejaus beatifikacijai. Antrasis pasaulinis karas šį darbą nutraukė, dokumentai dingo.

Jurgis Ambraziejus Pabrėža : (1771-1849) / Viktoras Gidžiūnas // Roma, 1993, p. 3-285.

Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771-1849) / Viktoras Gidžiūnas. - Roma-Vilnius : Lietuvių Katalikų MA, 1994. - XX, 295 p., [5] iliustr. lap. - (Negėstantys žiburiai; T. 7).

Mokslininkas, gydytojas, dvasininkas Jurgis Ambraziejus Pabrėža / parengė Danutė Ardavičienė, Vitalina Šidlauskienė // Respublika. 2014, bal. 4, priedas "Žalgiris", p. 10.

Jurgis Ambraziejus Pabrėža – sielos ir kūno gydytojas / Jolanta Klietkutė // Švyturys. 2021, geg. 29, p. 6

Kunigas, botanikas, žolininkas ir sveikuolių mokytojas Jurgis Ambraziejus Pabrėža : [interviu su Kretingos muziejaus vyr. muziejininke Jolanta Klietkute] / kalbėjosi Daiva Červokienė // 2021, saus. 15/21 (Nr. 3), p. 8–9

Jurgis Ambraziejus Pabrėža / Vaižgantas // Raštai, T. 2. 1929. p. 68.

Tayslós augumyynis kóremy taalpynas augimys ligszioł raastosys teyp muusosys kayp nekórios swetszaalys só prijungymó abładny prajoowa weykała yr sóraašzima waarduu paprastuuju teyp žemaytyszku, kaypo pruusyszku, łaatwyszku, yr waarduu tayslyyniu žemaytyszku só łotiinyszka. Par kónyga Ambroziejó Paabreža bówósiy koznadyijy yr mookitoii Kretingos mokslyniicziy, tercyorió z. sz. T. Prączyszkaus Yszdóuts Meetusy 1843 ; [Augalų sistema]. – 1843. – 540 lap., 1 kn.

Taislius augyminis [Elektroninis išteklius] : faksimilė / Jurgis Ambraziejus Pabrėža. - Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2009. - 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM).

Promyczek Zwiastujący Tablicę Chorób naypospolitszych, ułomności ciała człowieczego, y niektórych symptomatów z chorób pochodzących, z ułaczeniem potróyney alfabetycznej Listy Nazwiski tychże obiektów w łacińskim, Polskołacińskim, y Zmudżko-Polsko-Łacińskim Dialekcie, z Dodatkiem krótkiego Rysu o Medycynie, y iey częschiach. - Wyłumaczony po większej części z Greko-Łacińskiego Lexykonu Stefana Blankarda Doktora Medyki na Polski Język przez X. Ambrożego Pabreža. Roku 1827. ; [Spindulėlis] : [Rašiniai medicinos klausimais]. – 1827. – 398 lap., 1 kn.

Waardaa tayslyynnee Augimiu atsyrađantiu Augmyniicziio žemaytyyniee Ózwerąćzio saawiejy Augmes liig šzioł aatrastas Žemaaytiusy, Lyyitówoo, Wolyyinyjoo, yr Podoolyjoo: só prijuungsynó Waarduu paprastuuju Žemaaytyszku, Lyitóówyszku, Pruusyszku, yr Łaatwyszku, žmonyymy tuu Taautuu geraa žyynomu. Par Kónyga Ambroziejó Jóórgi Paabreža bówósi Koznadyijy yr Mookitoji Yszkałuu Kreeetingos, sórasziity. Meetusy 1834. - Kreeetingoo. ; [Sisteminiai augalų pavadinimai...]. – 1834. – [2], 243 p., 1 kn.

Skutki Lekarskie Niektórych Roślin i Sposób używania Tychże Roślin w różnych Chorobach, wyjęte z Dzieła Symona Syreniusza Doktor: Akad. Krak. przez Xiędza Józego Pabreža Altarysty Korcianskego. Roku 1814. w Korcianach. Tom II. Ten Tom jest dopełnieniem Tomu pierwszego Opisania Roślin przez Ignacego Hryniewicza napisanego. ; [Kai kurių augalų gydantieji ypatumai, tų augalų panaudojimo įvairių ligų atvejais būdai, kunigo Jurgio Pabrėžos, Kartenos altaristos, parinkti iš Simono Sirenijaus, Krokuvos Akademijos daktaro veikalo. 1814 m. Kartenoje. Tomas II]. – 1814. – 158 lap., 1 kn.

[Įvairių mediciniškų bei buitinių patarimų rinkinys]. – XIX a. I ketv. – 298 lap., 1 kn.

Iš Pabrėžos nespausdintų botanikos raštų / spaudai parengė [ir lietuvišką įžangą parašė] J. Elisonas // 1922, sąs. 1, p. 46-51, 87-90, sąs. 2, p. 183-186; sąs. 3, p. 283-292,

Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos rankraščių fondas. Tayslós augumyynis kóremy taalpynas augimys ligszioł raastosys teyp muusosys kayp nekórios swetszaalys só prijungymó abładny prajoowa weykała yr sóraašzima waarduu paprastuuju teyp žemaytyszku, kaypo pruusyszku, łaatwyszku, yr waarduu tayslyyniu žemaytyszku só łotiinyszka. - 1739-1843. 7 : Par kónyga Ambroziejó Paabreža bówósiy koznadyijy yr mookitoii Kretingos mokslyniicziy, tercyorió z. sz. T. Prączyszkaus Yszdóuts Meetusy 1843 ; [Augalų sistema] [Skaitmenintas objektas]. – Archyvinė kopija: 2096MB. Viešos prieigos kopija: 261MB.

Kunigui Jurgiui Ambraziejui Pabrėžai – 250: žemaičių šviesuolio užmojai nesiliauja stebinti iki šiol, in: <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/1317178/kunigui-jurgiui-ambraziejui-pabrezai-250-zemaičiu-sviesuolio-uzmojai-nesiliauja-stebinti-iki-siol>